

3.3. Тенденції розвитку особистих селянських господарств в контексті складових економічної безпеки

Перехід до ринкової економіки викликав суттєві зміни у сільському господарстві України. Основою таких змін стало поширення особистих селянських господарств як форми господарювання на селі. Проте існування різних організаційно-правових форм підприємницької діяльності, структур ринкового типу, що функціонують на засадах приватної власності на землю та майно, нерівні умови функціонування особистих селянських господарств та їх розвитку, порівняно з іншими формами господарювання, не дають їм змоги конкурувати та забезпечити зростання ефективності аграрної економіки. Це збільшує ймовірність виникнення загроз економічній безпеці для вказаної форми підприємництва в АПК. Водночас, на сучасному етапі саме вони виступають однією з основних форм прикладання праці на селі, виживання та джерелом доходу²¹⁷.

Категорія «особисте селянське господарство (ОСГ)» отримала офіційний статус внаслідок прийняття Закону України «Про особисте селянське господарство»²¹⁸. До цього часу вони розглядалися як особисті підсобні господарства, господарства населення, домогосподарства, присадибні ділянки громадян та ін. Зазначеним Законом визначено, що особисте селянське господарство – це господарська діяльність, яка проводиться без створення юридичної особи фізичною особою або особами, які перебувають у сімейних чи родинних відносинах і спільно проживають, з метою задоволення особистих потреб шляхом виробництва, переробки і споживання сільськогосподарської продукції, реалізації її надлишків, надання послуг з використанням майна особистого селянського господарства²¹⁹.

---

²¹⁷ Буднік О. М. Використання переваг кооперації у діяльності особистих селянських господарств [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.znau.edu.ua/visnik/2013_12_2/12.pdf.

²¹⁸ Про особисте селянське господарство : Закон України від 15.05.2003 № 742-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 9. – С. 150-152.2.

²¹⁹ Там само. – С. 1.

Головне економічне завдання особистих підсобних господарств полягає в поповненні продовольчих ресурсів, потреба в яких не задовольняється за рахунок великого сільськогосподарського виробництва.

Вироблена в ОСГ продукція є сировиною для промисловості, де використовується і побічна його продукція (шкіра тварин, пір'я птахів й т.п.). Воно швидше пристосовується до кон'юнктури ринку і оперативно реагує на динаміку попиту і пропозиції. Збуту його продукції сприяє вища якість і товарний вигляд, а також гнучкий компромісний підхід під час формування ринкових цін. Негативною стороною виробництва продуктів харчування в ОСГ є вимушений характер заняття навіть не вигідними для власника галузями внаслідок погіршення забезпечення продуктами харчування²²⁰.

В умовах реформування аграрної сфери, через різке скорочення обсягів виробництва в агроформуваннях, зниження доходів селян, створилися сприятливі (значною мірою вимушені) передумови для розвитку ОСГ. Вони виконують такі функції: виробничу, продовольчо-споживчу, соціально-демографічну, виховну, екологічну, організаційну, рекреаційну, культуро-традиційну (рис. 3.2).

Особисті селянські господарства класифікують за наступними критеріями:

- чисельний склад сім'ї;
- розмір земельної ділянки та паїв;
- спеціалізація особистого селянського господарства;
- джерела коштів для існування сім'ї;
- орієнтація особистого господарства сільського населення на різні ринки збуту своєї продукції;
- розмір сукупного доходу сім'ї.

---

²²⁰ Про внесення змін до Податкового кодексу України щодо вдосконалення оподаткування податком на додану вартість сільськогосподарської продукції, що виробляється особистими селянськими господарствами та реалізується через сільськогосподарські обслуговуючі кооперативи : пояснювальна записка до проекту Закону України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://getup.ligazakon.ua/>.

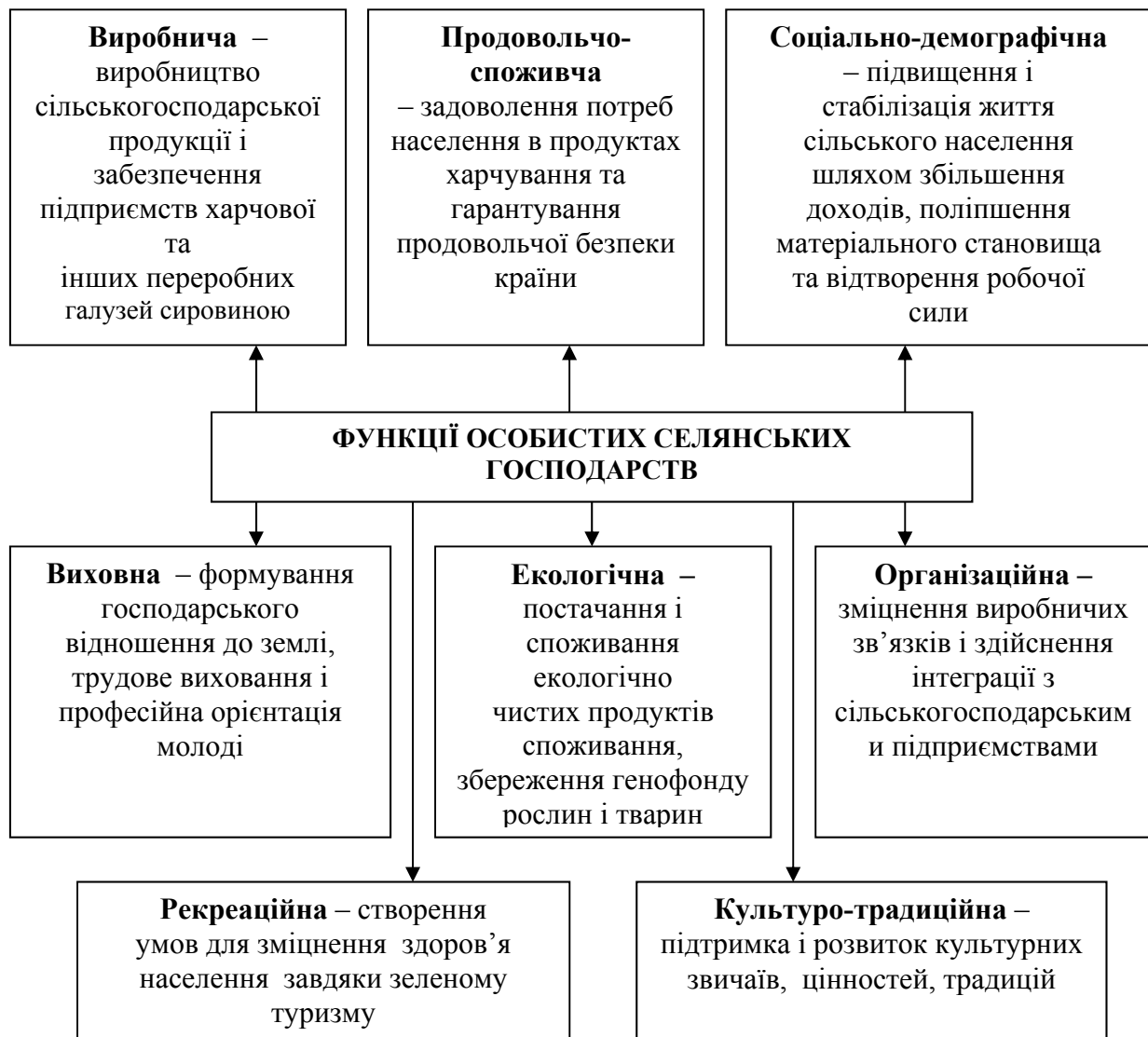

Рис. 3.2. Функції особистих селянських господарств

Виділяють три типи ОСГ:

- багатогалузеве споживче господарство, у якому зайняті пенсіонери або громадяни, які отримують достатньо високі доходи у сфері суспільного виробництва;
- товарно-споживче господарство, що реалізовує на ринку надлишки виробленої продукції (характерне для сімей працівників сільськогосподарських підприємств, що мають можливість отримувати корми, насіння, послуги за низькими цінами);

- товарно-багатогалузеве спеціалізоване ринкове господарство (вимагає значних затрат праці, його ведуть родини, де є непрацюючі, пенсіонери і неповнолітні діти).

Тобто, можна стверджувати, що особисте селянське господарство – це форма господарювання селян (фізичних осіб), яка заснована на приватній власності, ведеться силами членів сім'ї (родини) і передбачає виробництво та переробку сільськогосподарської продукції з метою не тільки особистого споживання, але й реалізації її надлишків.

Зважаючи на вищезазначені критерії, особисті господарства сільського населення слід класифікувати на 4 групи:

1 – господарства з найбільш слабким потенціалом (19,2%): у своєму складі мають одного-двох непрацюючих пенсіонерів; володіють до 0,5 га землі; характеризуються широкою спеціалізацією; виробництво продукції здійснюється з метою задоволення власних потреб у продуктах харчування;

2 – господарства із середнім потенціалом (32,6%): у своєму складі мають двох-трьох осіб зрілого і похилого віку переважно працюючих; володіють до 1,0 га землі; виробництво продукції широкої спеціалізації; ведення господарства здійснюється з метою повного самозабезпечення сім'ї продуктами харчування і часткової реалізації їх на ринку (інколи за місцем розташування господарства або вздовж транспортних магістралей);

3 – господарства з високим потенціалом (33,5%): у своєму складі мають осіб молодого і середнього віку, а також їх дітей чи батьків; обробляють до 2,0 га землі; глибше виражена спеціалізація виробництва; головною метою ведення таких господарств є їх орієнтація на реалізацію продукції для задоволення зростаючих матеріальних і духовних потреб всіх членів сім'ї та виховання дітей;

4 – господарства, які отримали земельні паї: володіють ділянками (більше 2 га) для ведення товарного сільськогосподарського виробництва (14,7%). Отже, розміри ОСГ залежать в основному від складу сім'ї. Із збільшенням

чисельного складу сім'ї з'являється можливість розширення оброблюваної сім'єю земельної площі, збільшення кількості поголів'я худоби і птиці²²¹.

Протягом 2005-2014 рр. розвиток особистих селянських господарств дещо погіршився (табл. 3.3). і характеризується зменшенням кількості господарств, які утримують худобу та птицю на 23,6%.

Таблиця 3.3

Динаміка розвитку особистих селянських господарств України²²²

Показник	2005	2010	2013	2014	2014 до 2005, %
Загальна кількість господарств, тис. од.	4915,3	4540,4	4241,6	4136,8	84,1
з них: господарств, які утримують худобу та птицю	3824,2	3267,2	3044,7	2922,2	76,4
мають у приватній власності сільськогосподарську техніку	178,9	234,1	303,5	323,1	180,6
Площа земельних ділянок, тис. га	6760,1	6655,4	6445,8	6296,5	93,1
у т. ч.:					
- для ведення особистого селянського господарства	3060,4	2873,9	2692,0	2604,5	85,1
- для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	2796,2	2841,8	2858,0	2820,2	100,8
Чисельність худоби, тис. голів: великої рогатої худоби	3309,5	2454,2	2519,7	2177,3	65,8
у т. ч.:					
корів	2351,8	1727,3	1624,7	1494,5	63,5
свиней	3509,4	3319,3	3049,0	2779,8	79,2

Спостерігається скорочення чисельності поголів'я великої рогатої худоби та свиней (відповідно на 36,5% та 20,8%), площі земельних ділянок, які призначені для ведення особистого селянського господарства на 14,9%. Це можна пояснити ринковою орієнтованістю селян. Загальна кількість селянських господарств зменшилася на 778,5 тис. од. (15,9%).

Позитивним є лише збільшення обсягу сільськогосподарської техніки на 79,5%.

²²¹ Булавка Л. В. Функціонування особистих підсобних господарств населення в умовах ринкової трансформації / Булавка Л. В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://intkonf.org/bulavka-lv-funktsionuvannya-osobistih-pidsobnih-gospodarstvnaselennya-v-umovah-rinkovoyi-transformatsiyi/>.

²²² Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний збірник / Держстат України. – К, 2015. – 360 с.

Світовий досвід свідчить, що через малі розміри особисті селянські господарства не є перспективою розвитку аграрного сектору, проте в нині вони забезпечують основну частку у загальному об'ємі виробництва, що підтверджується даними табл. 3.4.

Таблиця 3.4

Валова продукція сільського господарства вироблена господарствами населення, у постійних цінах 2010 року²²³, млн грн

Показники	1995	2000	2005	2011	2013	2014	Для порівняння: у с.-г. підприємствах у 2014 р.
Продукція сільського господарства	84441,7	93024,5	106841,1	112642,6	116268,1	112368,8	139058,4
Продукція рослинництва	38780,5	47047,9	58802,9	70298,0	72767,4	72178,4	105529,5
Продукція тваринництва	45661,2	45976,6	48038,2	42344,6	43500,7	40190,4	33528,9

І хоча, протягом 1995-2014 рр. їх частка у виробництві продукції сільського господарства зменшилася з 48,7% до 44,7,0%, це не зменшує особливої ролі особистих селянських господарств населення в існуванні аграрного сектору. Від їх діяльності залежить продовольча безпека держави.

Частка господарств населення у виробництві різних видів сільськогосподарської продукції є різною (табл. 3.5). Проте, якщо основним виробником зернових, цукрових буряків, винограду, м'яса, яєць та соняшнику в Україні залишаються сільськогосподарські підприємства, то виробництво картоплі, овочів, плодів та ягід зосереджене переважно у господарствах населення. У галузі тваринництва вони виступають основними виробниками молока та вовни.

²²³ Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний збірник. Праця, зазначена на с. 247.

Частка господарств населення у виробництві продукції сільського господарства²²⁴, %

Показники	1995	2000	2005	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Продукція сільського господарства	48,7	61,6	59,5	51,4	51,7	48,2	49,3	46,0	44,7
Продукція рослинництва	44,8	50,7	51,4	45,1	46,4	43,3	45,0	41,4	40,6
Зернові культури	8,1	18,4	24,3	22,1	24,2	22,1	21,9	21,2	22,7
Цукрові буряки (фабричні)	2,6	12,2	21,5	9,1	7,9	8,5	8,7	15,7	7,5
Соняшник	4,4	12,5	21,2	18,7	17,5	15,9	15,0	14,5	14,6
Картопля	95,8	98,6	98,8	97,4	97,4	96,9	96,7	97,0	97,8
Овочі	72,7	83,1	89,3	86,6	88,1	84,3	85,7	88,3	86,1
Плоди та ягоди	83,6	81,8	88,2	86,7	83,6	84,2	81,6	80,6	80,9
Продукція тваринництва	53,0	79,0	73,8	63,3	61,2	59,4	57,9	56,5	54,5
М'ясо (у забійній вазі)	51,7	73,7	63,2	46,1	44,9	43,3	42,5	39,7	37,0
Молоко	45,1	71,0	81,2	80,7	80,3	79,7	77,7	77,5	74,9
Яйця	55,6	66,2	50,5	41,8	39,9	37,2	37,3	37,6	41,8
Вовна	30,2	61,4	78,3	79,6	83,1	83,3	85,1	86,6	86,2

Аналіз особливостей сільськогосподарського виробництва і конкурентоспроможності особистих селянських господарств, свідчить, що значна частина земельних угідь сільськогосподарських підприємств перейшла у їх використання²²⁵.

2014 р. вони мали 6,3 млн га земельних ділянок, у тому числі 2,6 млн га для самозабезпечення і 2,8 млн га для виробництва товарної сільськогосподарської продукції²²⁶. Середня площа яких, становила 1,23 га. Протягом 1990-2014 рр. розмір земельних ділянок для ведення ОСГ зріс від 0,27 га в 1990 р. до 0,63 га у 2014 р.

Основними причинами цього стало безплатне надання земельних ділянок, вилучених у колективних, державних та інших сільськогосподарських підприємств і включених у фонд земель запасу й до резервного фонду населених пунктів.

²²⁴ Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний збірник. Праця, зазначена на с. 247.

²²⁵ Куцмус Н. М. Соціально-економічний розвиток села в умовах європейського вибору: дис... канд. наук: 08.00.03 / Наталія Миколаївна Куцмус. – Житомир, 2008. – 191 с.

²²⁶ Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний збірник. Праця, зазначена на с. 247.

Нині структура розподілу земельної площі та сільськогосподарських угідь між основними землекористувачами – підприємствами та господарствами населення – виглядає наступним чином (табл. 3.6).

Таблиця 3.6

Розподіл земельної площі та сільськогосподарських угідь, 2014 р.²²⁷, тис. га

Показники	Загальна земельна площа	Сільсько-господарські угіддя	У тому числі		
			рілля	сіножаті	пасовища
Усього земель	60354,9	41525,7	32531,1	2407,3	5441,0
Землі сільськогосподарських підприємств і громадян	37717,1	36417,6	31066,9	1573,7	2852,3
Землі сільськогосподарських підприємств	21258,2	20548,9	19293,4	394,9	658,7
Державних	1128,8	943,6	780,7	33,1	95,1
Недержавних	20129,4	19605,3	18512,7	361,8	563,6
Землі громадян	16458,9	15868,7	11773,5	1178,8	2193,6
Землі користувачів інших категорій	22637,8	5094,1	1464,2	833,6	2588,7

Дані табл. 3.6 свідчать, що 2014 р. – площа сільськогосподарських угідь, що використовується в Україні, становить на 68,8%. Це надає підстави для висновку про те, що значна частина земельних угідь сільськогосподарського призначення вибула з використання і не обробляється.

Тенденції розвитку тваринництва у господарствах населення протягом 1995-2014 рр. характеризується скороченням поголів'я ВРХ на 12,6%. Проте, в порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами, їх частка 2014 р. зросла до 66,3%, зокрема корів – до 76,6 % порівняно з 39,0% у 1995 р. (табл. 3.7).

Як наслідок, зростання частки особистих селянських господарств у виробництві молока за досліджуваний період на 32,2%, хоча визначальним фактором для таких змін необхідно вважати продуктивність корів, яка традиційно для господарств населення є вищою, окрім рівня 2012-2014 р.

Проте, незважаючи на вище зазначене, продуктивність корів за аналізований період має тенденцію до зростання в усіх категоріях господарств

²²⁷ Сільське господарство України за 2014 рік: статистичний збірник. Праця, зазначена на с. 247.

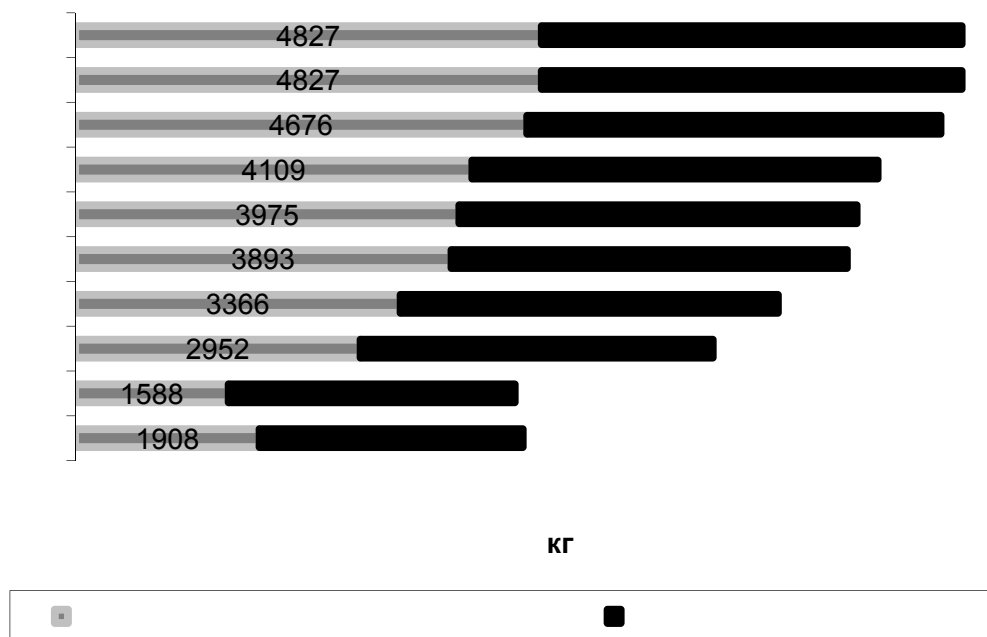

(рис. 3.3). Наприклад, у сільськогосподарських підприємствах вона зросла в середньому на 2086 кг і становила 2014 р. 5027 кг.

Таблиця 3.7

Структура поголів'я худоби та птиці за категоріями господарств²²⁸, %

Показники	1995	2000	2005	2011	2012	2013	2014	Для порівняння: у с.-г. підприємствах у 2014 р.
Велика рогата худоба	22,0	46,5	61,7	65,9	67,6	68,3	66,3	33,7
у т. ч. корови	39,0	62,7	76,2	77,4	77,5	77,5	76,6	23,4
Свині	45,6	68,4	63,1	55,0	53,1	51,0	49,2	50,8
Вівці та кози	40,9	78,0	83,4	83,3	84,7	85,7	85,0	15,0
Коні	31,6	64,4	82,3	90,7	91,4	91,8	92,5	7,5
Птиця	63,9	79,5	58,9	47,3	44,9	42,6	42,8	57,2

Рис. 3.3. Середньорічний надій молока від однієї корови у 1995-2014 рр. за категоріями господарств²²⁹, кг

Така ж тенденція спостерігається і у продуктивності м'ясних тварин (рис. 3.4).

²²⁸ Про внесення змін до Податкового кодексу України. Праця, зазначена на с. 244.

²²⁹ Саблук П. Т. Аграрна реформа в Україні (здобутки, проблеми і шляхи їх вирішення) / П. Т.Саблук, В. Я. Месель-Веселяк, М. М. Федоров // Економіка АПК. – 2009. – № 12. – С. 3-14.

Рис. А

Рис. Б

Рис. 3.4. Середня вага голови а) ВРХ, б) свині, які продані підприємствам і організаціям м'ясної промисловості за категоріями господарств²³⁰, кг

Середня вага голови ВРХ та свиней, що були здані до підприємств та організацій м'ясної промисловості, вирощених у особистих селянських господарствах стабільно протягом аналізованого періоду перевищувала вагу тварин, вирощених у сільськогосподарських підприємствах.

Отже, результати діяльності особистих селянських господарств є значно кращими показників аграрних підприємств, що доводить повну руйнацію їх матеріально-технічної бази.

Проте, господарства населення використовують частину ресурсного потенціалу сільськогосподарських підприємств²³¹.

²³⁰ Статистичний щорічник України за 2014 рік / Держстат України. – К. – 2015. – 585 с.

²³¹ Там само.

Отже, сектор ОСГ займається виробництвом трудомісткої і дуже часто малодохідної сільськогосподарської продукції. Нині вони виробляють 46% валової продукції сільського господарства, зокрема: 97% картоплі, 89% овочів відкритого ґрунту, 84% плодово-ягідних культур, 80% молока, 75% м'яса великої рогатої худоби, 59% м'яса свиней тощо.

Протягом 2005-2014 рр. в господарствах населення укріплюється матеріально-технічна база, зокрема збільшується кількість тракторів, зернозбиральних комбайнів та сівалок. Однак, їх незначне зростання в абсолютному виразі (5,5%) не створює належних умов щодо повного вирішення проблеми технічного оснащення цього сектору господарств. За даними Державної служби статистики у 2014 р. лише 25,9% домогосподарств мали трактори, 3,1% – автомобілі, 15,6% – культиватори, 10,8% – сівалки, 3,0% – комбайни, 36,3% – плуги²³². Використання техніки ускладнено високими цінами на неї, незрівняними із платоспроможним попитом сільського населення, недостатнім її виробництвом. Результатом цього є дедалі більше використання ручної праці, а, отже, зростання трудомісткості обробки сільськогосподарських культур в особистих селянських господарствах. У 2014 р. 93,0% домогосподарств для обробки землі були змушені використовувати тільки ручну працю і 30,4% – тільки коней і волів.

Якщо сільськогосподарські підприємства та фермерські господарства можуть скористатися державною підтримкою в технічному оснащенні (часткова компенсація вартості складної техніки, пільгові кредити тощо), то домогосподарства населення знаходяться практично за межами правового поля дії цих важелів.

Незважаючи на те, що технології домогосподарств населення вважають архаїчними і низькоефективними, протягом 2014 р. 57,9% господарств застосовували мінеральні добрива, 83,4% – органічні і 85,3% – засоби захисту

---

²³² Сільське господарство України за 2014 рік. Праця, зазначена на с. 247.

рослин. Певна частка господарств користувалася послугами найманих працівників – одноразово (45,4%) або сезонно (49,0%)²³³.

У 2014 р. рівень забезпеченості особистих селянських господарств господарськими спорудами і приміщеннями для зберігання урожаю, кормів, утримання худоби та птиці, реманенту становив в середньому 37,45%. В тому числі приміщеннями для зберігання урожаю господарства населення були забезпечені на 59,6%, утримання худоби та птиці – на 47,2%, для зберігання кормів – 30,2%, утримання техніки та реманенту – 10,4%. Площа господарських будівель і споруд, незалежно від площі землі, становила лише 14–41 кв². Така ситуація викликає занепокоєння, бо практично вся наявна сільськогосподарська техніка в домогосподарствах населення зберігається під відкритим небом, селяни змушені продавати урожай за зниженими цінами через відсутність приміщень для їх зберігання, а розвиток тваринництва призупинився через обмеженість приміщень для утримання худоби та кормів для неї²³⁴. Зазначені фактори негативно впливають на конкурентоспроможність одноосібних селянських господарств.

Актуальною проблемою економічної безпеки ОСГ є нестача пасовищ для випасання великої рогатої худоби. Крім цього, особисті селянські господарства в умовах загострення конкуренції на аграрних ринках постали перед проблемами реалізації надлишків продукції через низький рівень закупівельних цін, відсутність стабільних та надійних каналів збуту, з підвищенням цін на енергоресурси, сільськогосподарську техніку та послуги, добрива, корми, що роблять виробництво неефективним, знижує товарність і конкурентоспроможність їх продукції і впливає на їх економічну безпеку. Водночас, господарства населення не здатні самостійно адаптуватися до правил СОТ і вимог аграрних ринків щодо виробництва високоякісної і безпечної сільськогосподарської продукції. Так, молоко, що виробляється господарствами населення за показниками якості, не відповідає міжнародним стандартам через

---

²³³ Сільське господарство України за 2014 рік. Праця, зазначена на с. 247..

²³⁴ Саблук П. Т. Праця, зазначена на с. 251.

незадовільні санітарні умови його виробництва та зберігання. Це означає, що майже $\frac{3}{4}$ всього молока за умовами СОТ не має попиту.

Частка населення в постачанні молока на переробні підприємства в останні роки знизилась на третину, м'яса – на 76%. Овочі від ОСГ на промислову переробку практично не поставляються. Якщо не змінити цю тенденцію, то можливим є виникнення загроз продовольчій безпеці держави. Треба також зважати на соціальну спрямованість ОСГ, зокрема як на джерело зайнятості великої кількості громадян. В умовах посилення кризових явищ в економіці та тотального безробіття на селі вирощування сільськогосподарської продукції є для селян чи не єдиним реальним джерелом формування сімейних бюджетів.

Однак, навіть у тих галузях сільськогосподарського виробництва, в яких традиційно переважає частка продукції ОСГ, не створені рівні конкурентні умови між ОСГ і сільгосппідприємствами. В першу чергу це стосується практики функціонування ПДВ, недосконалий механізм справляння якого викривлює конкурентне середовище для окремих категорій товаровиробників. Ця практика ставить селянські господарства в значно гірше фінансово-економічне становище в порівнянні з сільгосппідприємствами. Фактично існує нерівність податкового середовища для різних категорій товаровиробників. Сільськогосподарські підприємства користуються спеціальними режимами оподаткування, зокрема режимом ПДВ-акумуляції, тоді як особисті селянські господарства (як і їх кооперативні об'єднання) позбавлені такої можливості. Так, закупівельна ціна молока переробних підприємств для ОСГ становить лише 70% від аналогічного показника для сільгосппідприємств. Якщо врахувати дію ПДВ-фактора (сільгосппідприємства є суб'єктами спецрежиму ПДВ і можуть залишати цей податок у своєму розпорядженні, а ОСГ – позбавлені такої можливості), то ціна для сільгосппідприємств у понад 1,6 рази перевищує відповідний аналог для селянських господарств. Втрати ОСГ лише при виробництві молока обчислюються майже у 2 млрд. гривень, що спричиняє зниження їхніх доходів на 6,5%.

Враховуючи таку негативну дію податкового фактора, пов'язаного з недосконалістю механізму ПДВ, селянські господарства змушені збувати продукцію через неофіційні канали реалізації, які не передбачають відповідного відображення в системі статистики та сплати належних обов'язкових платежів.

Обсяги неофіційного (фактично – тіньового) ринку у секторі селянських господарств останнім часом суттєво зросли. За експертними оцінками вони перевищують по овочах – 80%, м'ясу – 60%, молоку – 40%. При цьому ще декілька років назад дані показники були нижчими на 10-15 відсоткових пунктів.

Така тенденція обумовлена суттєвою різницею у цінах реалізації за офіційними каналами реалізації (переробному підприємству, заготівельній організації, на організованому ринку) та неофіційними (посередникам, що застосовують спрощені режими оподаткування), яка за експертними оцінками становить по молоку та яловичині майже 2,5 рази, по овочах – близько 4 разів.

Отже, частка виробника – ОСГ – у кінцевій ціні сільськогосподарської продукції становить: по яловичині – менше 40%, по молоку – близько 30%, овочах – 20%. Це зумовлює не вигідність для населення даних каналів реалізації своєї продукції.

З іншої сторони, ринок не може запропонувати селянським господарствам вищий рівень цін виходячи з наявного набору функцій, які вони виконують та ризиків, що притаманні даній категорії постачальників. Зокрема, це відсутність приміщень для зберігання, відсутність можливостей формування товарних партій необхідних розмірів та елементарної обробки продукції (наприклад, охолодження молока та м'яса), наявність високого ризику поставки небезпечної продукції.

Недосконалість маркетингових ланцюгів реалізації продукції, виробленої селянськими господарствами, не забезпечує належного обсягу податкових надходжень, а рівень сплати податків суб'єктами аграрного ринку є мізерним (селянські господарства звільнені від сплати податку на доходи фізичних осіб, а

посередники застосовують спецрежими оподаткування для фізичних осіб з фіксованими ставками).

Зокрема, внаслідок невідпрацьованості податкового механізму при оподаткуванні лише поставок молока ОСГ держава втрачає до 3 млрд. грн. податкових надходжень, які б вона мала внаслідок потрапляння такої продукції в офіційні канали реалізації (за рахунок сплати податків на етапах переробки та офіційної торгівлі).

З іншої сторони, розвиток сучасних інтеграційних процесів ставить нові вимоги щодо якості і безпечності сільськогосподарської продукції. Для забезпечення можливості офіційного збуту селянські господарства повинні дотримуватись необхідних вимог безпечності, що можливе лише за рахунок технологічного оновлення виробництва (спеціалізовані пункти забою, уникнення контакту молока з повітрям, швидке охолодження молока тощо). Самостійно такі проблеми селянські господарства вирішити не в змозі²³⁵.

Отже, в Україні аграрна політика не повинна нехтувати інтересами жодної групи виробників, особливо господарств населення, які в останні роки виробляють близько половини валової продукції сільського господарств, а і обробляють близько 30% сільськогосподарських угідь. Особисті селянські господарства варті державної уваги, якою наділені сільськогосподарські і фермерські господарства.

Підтримка, гарантії з боку держави вкрай потрібні, так як і потрібна довгоочікувана техніка для села. Адже потрібно рятувати становище селян через їх техніко-технологічне оснащення²³⁶.

Особливості діяльності особистих селянських господарств дають підстави для узагальнюючого висновку, що за стрімкого скорочення виробництва в сільськогосподарських підприємствах у 1990 рр., господарства населення поступово нарощували обсяги виробництва сільськогосподарської продукції.

---

²³⁵ Про внесення змін до Податкового кодексу України. Праця, зазначена на с. 244.

²³⁶ Вишневецька О. В. Роль особистих селянських господарств у структурі сільськогосподарського виробництва та їх матеріально-технічна база / Вишневецька О. В. // Матеріали XXVIII міжнародної наук.-практ. конф. [Сучасний стан та перспективи розвитку економіки України], (Львів, 2-3 серпня 2013 р.) / Громадська організація «Львівська економічна фундація». – Львів : ЛЕФ, 2013. – С. 63-65.

Таким чином, саме вони виявилися «стабілізатором» загального розвитку сільськогосподарської галузі, маючи певні переваги щодо стійкості за кризових умов.

Серед основних проблем економічної безпеки господарств населення особливе місце належить проблемі їх доходності, що тісно пов'язана зі способами реалізації виробленої в них продукції. Сутність цієї особливості полягає в тому, що економічна доцільність ведення господарства та необхідність самозабезпечення продуктами харчування селянських сімей є головними умовами існування господарств населення. Крім того, ринкова економіка та відносини в ній вимагають від товаровиробників суворого дотримання економії, дбайливого витрачання матеріальних ресурсів, запровадження заходів ресурсозбереження, нових технологій з тим, щоб знизити власні витрати виробництва та підвищити якість продукції, оскільки це єдина можливість отримати максимум прибутку. Очевидною є обмеженість ресурсів і потенціалу господарств населення щодо забезпечення подальшого економічного зростання. Разом з тим, ОСГ має певні можливості й переваги для забезпечення їх розвитку:

— вагомий антикризовий потенціал; економічно «помірковане» (максимізація прибутку не самоціль) й досить ефективно, насамперед, за рахунок економного використання природно-ресурсного потенціалу. Дрібні форми господарювання засвідчили кращу життєздатність, виживання за період 1995-2014 рр.;

— соціальна спрямованість такого господарювання (це засіб виживання за скрутних умов у суспільному господарстві, самореалізації, творчості, диверсифікації діяльності, аматорства, виховання у підростаючого покоління сумлінного ставлення до праці, зрештою засіб приваблення громадян до проживання в сільській місцевості, внаслідок чого забезпечується соціальний контроль на цих територіях);

— використовують невеликі земельні ділянки, зберігаючи природну специфіку ландшафтів; вони переважно екстенсивні та загалом менш

екологодеструктивні й екологонебезпечні у порівнянні з крупними підприємствами;

— крупні й дрібні господарства не є конкурентами, оскільки спеціалізація їх різна: перші спеціалізуються на інтенсивних комерційних культурах, а саме зернових, цукрових буряках, соняшнику; другі – переважно на трудомістких овочах, картоплі, плодах та ягодах. Зважаючи на значну палітру регіональної специфіки України, слід визнати, що в переважній більшості регіонів господарства населення становлять нині основу аграрного виробництва.

Отже, є підстави для висновку, що внутрішній ринок агропродовольства в широкому спектрі трудоемних продуктів забезпечуватимуть й в подальшому господарства населення. Тому, необхідно забезпечити їх конкурентоспроможність і економічну безпеку.